

महाराष्ट्र शासन

सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग

महाराष्ट्र राज्य बिगर कृषी सहकारी पतसंस्था नियामक मंडळ,
तथा सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
नविन मध्यवर्ती इमारत, दुसरा मजला, ५, बी.जे.रोड, पुणे-४११००१.

दूरध्वनी क्र.: २६१२२८४६/४७

Email - commpat2018@gmail.com

जा.क्र.सआ-५/पतसंस्था/नि.मं.सुचना/सी.आर.ए.आर./१२५/२०२४,

दिनांक : ०१ फेब्रुवारी, २०२४

राज्यातील नागरी व ग्रामीण बिगर शेती सहकारी पत संस्थांना भांडवल निधीचे (स्वनिधी) जोखीम भारीत मालमत्ता/ जिंदगीशी असलेले प्रमाण, भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) लागू करणेबाबत सुधारित मार्गदर्शक सुचना.

परिपत्रक

वाचावे :-

या कार्यालयाचे परिपत्रक जा.क्र.पतसंस्था/सआ-५/नि.मं./२४११/सन २०२२, दि.२३/०८/२०२२

प्रस्तावना :

सहकारी पतसंस्थांचे भांडवल निधी (स्वनिधी) हे सहकारी संस्थेच्या आर्थिक अडचणीच्या वेळी किंवा आपत्कालीन स्थितीमध्ये आघात प्रतिबंधक (Buffer) म्हणून कार्य करीत असतात. संस्थेकडे असलेल्या पुरेशा भांडवल निधीमुळे संस्थेच्या ठेवीदारांची संस्थेप्रति विश्वासार्हता वाढण्यास मदत होते. संस्थेच्या विविध मालमत्ता काही प्रमाणात जोखमीच्या असतात व जोखीम पेलण्याइतपत पुरेसे भांडवल (स्वनिधी) संस्थेकडे असणे आवश्यक आहे. संस्थेच्या मालमत्तेवर जोखीम नुसार (रिस्क वेटेजनुसार) संस्थेला किती भांडवल निधी (स्वनिधी) लागेल याची माहिती भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) (CRAR - Capital To Risk Weighted Asset Ratio) या संकल्पनेवरून समजते. ज्या सहकारी संस्थांचे भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) आदर्श प्रमाण किंवा आदर्श प्रमाणापेक्षा अधिक असेल अशा संस्था आर्थिक निकषाच्या दृष्टीने सक्षम संस्था समजल्या जातात.

महाराष्ट्र सहकारी संस्था नियम, १९६१ चे नियम ३५ नुसार सहकारी संस्थेस बाहेरील कर्ज किंवा सभासदाकडून ठेवी स्विकारणेच्या मर्यादेचे प्रमाण निश्चित केले आहे. संस्थेचे वसुल भागभांडवल, राखीव निधी व इमारत निधी यातून संचित तोट्याच्या रकमा वजा जाता शिल्लक राहिलेल्या एकूण रकमेच्या बारा पटीपेक्षा अधिक रकमेची जबाबदारी कोणतीही पतसंस्था पत्करणार नाही. रिझर्व्ह बँकेने नागरी सहकारी बँकांना, भांडवल निधीचे जोखीम भारीत जिंदगीशी असलेले भांडवल पर्याप्तता आदर्श प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) ९% ठेवण्याबाबत सुचित केलेले असून, रु.१००/- कोटीचे वरील ठेवी असणाऱ्या नागरी सहकारी बँकांना माहे मार्च २०२६ पर्यंत किमान प्रमाण १२% ठेवणे बाबत सुचित केले आहे.

राज्यातील सहकारी पतसंस्था यांनी देखील सहकारी बँकांप्रमाणेच बाहेरील दायित्व स्विकारून जिंदगीची निर्मिती करून विविध प्रकारच्या जोखिमा स्विकारलेल्या आहेत. या मालमत्ता / जिंदगीचे जोखिमांचे मोजमाप करण्यासाठी सर्व पतसंस्थांमध्ये एक समान पद्धत व निकष असावेत या उद्देशाने वाचले क्र.१ अन्वये परिपत्रकीय सूचना निर्गमित केलेल्या आहेत. तसेच नागरी सहकारी बँकांच्या धर्तीवर पतसंस्थांनासुद्धा मान्य उत्पन्न संकल्पना, जिंदगीचे वर्गीकरण व तरतूदी (एन.पी.ए.), रोख राखीव निधी (सी.आर.आर.), वैधानिक तरलता निधी (एस.एल.आर.) इत्यादीसारख्या बँकिंग संकल्पनांबरोबर मार्च २०२३ पासून सी.आर.ए.आर. ही संकल्पनासुद्धा लागू केली आहे. राज्यातील बिगर कृषी सहकारी पतसंस्थांनासुद्धा सभासद येणे कर्ज या प्रमुख व इतर सर्व उर्वरित मालमत्ता / जिंदगीत असलेली जोखीम विचारात घेऊन भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) हा निकष लागू करणेत आलेला आहे.

ज्या संस्थेच्या जिंदगीचा / मालमत्तेचा दर्जा उत्तम आहे व भांडवल निधीचे (स्वनिधीचे) जोखीम भारीत मालमत्ता / जिंदगीशी असलेले प्रमाण भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) ९% पेक्षा अधिक आहे अशा बिगर कृषी सहकारी पतसंस्थांना आर्थिक दृष्ट्या सक्षम समजण्यात येते. संस्थेचे कार्यक्षेत्र वाढ किंवा संस्थेच्या शाखाविस्तार करताना व आर्थिकदृष्ट्या सक्षम व उत्तम व्यवस्थापन (FSWM-Financially Sound And Well Managed) याबाबतचे निकष ठरविताना संस्थेचे भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) किती आहे याबाबत प्राधान्याने विचार केला जातो. तसेच संस्थेच्या वैधानिक लेखापरिक्षण वर्गवारी गुणांकन तक्त्यामध्ये अन्य निर्धारित केलेल्या निकषांबरोबरच भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) हा निकष सुद्धा महत्वाचा आहे.

वरील वाचावे क्र.१ अन्वये राज्यातील बिगर कृषी सहकारी पतसंस्थांना भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) सन २०२२-२०२३ पासून लागू करणेबाबत सूचना निर्गमित करण्यात आलेल्या आहेत. राज्यातील काही सहकारी पतसंस्थांनी सदर निर्गमित परिपत्रकीय सूचनांच्या अनुषंगाने काही अडचणी व शंका उपस्थित केलेल्या आहेत. या बाबींचा विचार करता तसेच दि.२३/०८/२०२२ रोजीचे परिपत्रकामधील संदिग्धता दूर करणेचे दृष्टीने राज्यातील सहकारी पतसंस्था व सहकारी बँकांचे नियमन व्यवस्थेबाबत कामकाजाच्या दृष्टीने तफावत पाहता राज्यातील नागरी व ग्रामीण बिगर शेती सहकारी पतसंस्थांना भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) बाबतीत स्पष्टीकरणासह सुधारित सर्वसमावेशक परिपत्रकीय सूचना निर्गमित करणे आवश्यक झाले आहे.

वरील वस्तुस्थिती विचारात घेता, वाचावे क्र.१ अन्वये निर्गमित दि.२३/०८/२०२२ च्या परिपत्रकीय सूचना तसेच सदरबाबत या कार्यालयाद्वारे निर्गमित सूचना अधिक्रमित करण्यात येत आहेत. याबाबत निर्धारित संबंधित कालावधीकरीता लागू करण्यात आलेल्या संबंधित सूचना कायम राहतील. तसेच राज्यातील नागरी व ग्रामीण बिगर शेती सहकारी पतसंस्थांना संस्थेच्या भांडवल निधी (स्वनिधी) व जोखीम भारीत मालमत्ता / जिंदगीशी असणारे भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) निर्धारित करणेबाबत खालीलप्रमाणे सर्वसमावेशक सुधारित परिपत्रकीय सूचना वजा निर्देश देण्यात येत आहेत.

स्वनिधी निर्धारित करणेची कार्यपध्दती खालीलप्रमाणे आहे.

स्वनिधी -

अ)	स्वनिधी	आकडे लाखात	
१.	वसूल भाग भांडवल		
२.	राखीव निधी		
३.	इमारत निधी		
४.	मुक्त व विकास निधी		(स्पष्टीकरण-१ पाहणे)
५.	उत्तम जिंदगी तरतूद		
६.	शिल्लक निव्वळ नफा		(स्पष्टीकरण-२ पाहणे)
	एकूण - (अ)		
ब)	वजा -		
	संचित तोटा		
	एकूण -(ब)		
	निव्वळ स्वनिधी (अ-ब)		

स्पष्टीकरण-१

मुक्त व विकास निधी-

मुक्त व विकास निधीमध्ये जे निधी निव्वळ नफा वितरणामधून वार्षिक सभेचे मान्यतेने निर्माण झाले असून, जे निधी कोणत्याही अन्य कारणासाठी देय नाहीत किंवा ज्यामधून प्रतिवर्षी रक्कम अदा केली जात नाही अशा निधीचा समावेश होणे आवश्यक आहे. (उदा. तंत्रज्ञान विकास निधी, लाभांश समिकरण निधी इत्यादी)

जे निधी उदा. सभासद कल्याण निधी, सेवक कल्याण निधी, धर्मादाय निधी, संशयित बुडीत कर्ज निधी, गुंतवणूक चढ उतार / घसारा निधी इत्यादी बाह्य देयता देण्यासाठी असल्याने सदर निधींचा मुक्त व विकास निधीमध्ये समावेश होणार नाही.

निव्वळ नफा निश्चित करणेपूर्वी, महाराष्ट्र सहकारी संस्था नियम, १९६१ चे नियम ४९(अ) मधील तरतूदी या विशिष्ट बाबीकरिता किंवा जोखीम कमी करण्यासाठी केलेल्या असल्याने, अशा सर्व तरतूदीचा समावेश (उदा. संशयित बुडीत कर्ज तरतूद, गुंतवणूक घसारा तरतूद, कायम मालमत्ता घसारा तरतूद, प्रशिक्षण तरतूद, निवडणूक तरतूद इत्यादी) मुक्त व विकास निधीमध्ये समाविष्ट होणार नाहीत.

वरीलपैकी घसान्यापोटी केलेल्या तरतूदींचा मुक्त व विकास निधीमध्ये समावेश होत नसला तरी, जोखीम भारांकन कमी करताना निव्वळ पुस्तकी किंमत निर्धारित करताना त्या त्या संबंधित जिंदगी/मालमत्तेच्या पुस्तकी किंमतीमधून संबंधित तरतूद रक्कम वजा केली जाईल.

ज्या रकमांचा स्वनिधीमध्ये समावेश केलेला आहे, अशा रकमा पुन्हा जोखीम भारांकन कमी करणेसाठी वापरता येणार नाही. तसेच जोखीम भारांकन कमी करण्यासाठी ज्या रकमांचा वापर केलेला आहे अशा रकमांचा स्वनिधीमध्ये समावेश करता येणार नाही.

स्पष्टीकरण-२

शिल्लक निव्वळ नफा -

वैधानिक लेखापरिक्षकाने प्रमाणित केलेल्या निव्वळ नफा रकमेमधून नजिकचे वार्षिक सर्वसाधारण सभेचे मान्यतेनंतर जी रक्कम पुन्हा मुक्त व विकास निधीच्या स्वरूपात, स्वनिधीमध्ये घेण्यात येणार आहे, तेवढीच रक्कम शिल्लक निव्वळ नफा म्हणून गृहीत धरावी.

शिल्लक निव्वळ नफा रकमेमधून नियोजित लाभांश रक्कम, अन्य तरतूदी, तसेच बाहय देयता असलेले निधी इत्यादी रकमांचा स्वनिधीमध्ये समावेश होणार नसल्याने, सदर रकमांचा समावेश वरील शिल्लक निव्वळ नफ्यामध्ये होणार नाही.

नियोजित लाभांश देय रक्कम गृहीत धरताना, मागील सलग तीन वर्षांच्या लाभांश दराची सरासरी विचारात घेऊन, देय लाभांशापोटीची नियोजित रक्कम वजावटीसाठी गृहीत धरावी.

भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) जोखीम भारांकन निर्धारण तक्ता

(रक्कम लाखात)

अ.नं.	ताळेबंदातील मालमत्ता / जिंदगी घटक	येणेबाकी शिल्लक (पुस्तकी) रक्कम	तरतूद केलेली रक्कम	जोखीम भारांकनासाठी रक्कम (निव्वळ पुस्तकी रक्कम)	जोखीम भारांकन टक्के प्रमाण (रिस्क वेटेज %)	जोखीम भारीत मालमत्ता / जिंदगीचे निव्वळ मूल्य/ रक्कम
१	२	३	४	५ (३-४)	६	७ (५X६)/१००
१	रोख शिल्लक				००%	
२	बँकांमधील उत्पादित गुंतवणूक -					
	अ) चालू खाते				२०%	
	ब) बचत ठेव खाते				२०%	
	क) मुदत ठेवी				२०%	
३	बँकांमधील बंद असलेल्या / अनुत्पादित गुंतवणूक -					
	अ) चालू खाते				१००%	
	ब) बचत ठेव खाते				१००%	
	क) मुदत ठेवी				१००%	
	क) उत्पादित / अनुत्पादित / बंद असलेल्या कोणत्याही पत संस्थेतील गुंतवणूक शिल्लक				२००%	
	एकूण (२ + ३)					
४	अ) जि.म.स. बँक / राज्य सह. बँक भाग भांडवल उत्पादित गुंतवणूक				२०%	
	ब) जि.म.स. बँक / राज्य सह. बँक भाग भांडवल अनुत्पादित अथवा बंद असलेल्या संस्थेतील गुंतवणूक				१००%	
	क) उपविधी मान्यतेनुसार इतर सहकारी संस्थांमध्ये कोणत्याही स्वरूपाची केलेली उत्पादित गुंतवणूक				२०%	
	ड) उपविधी मान्यतेनुसार इतर सहकारी संस्थांमध्ये कोणत्याही स्वरूपाची केलेली अनुत्पादित गुंतवणूक				१५०%	
	इ) मान्यताप्राप्त अन्य रोखे / बॉन्ड / लिक्विड फंड गुंतवणूक				१२५%	
	ई) केंद्र / राज्य सरकारी रोखे, पोस्टल, एन.एस.सी. / केव्हीपीमधील गुंतवणूक				२.५%	

	उ) कोणतीही म्युच्युअल फंड गुंतवणूक				२००%	
	ऊ) सह. साखर कारखाने, सूत गिरण्या, शिक्षण संस्था, प्रक्रिया संस्था, धर्मादाय संस्था, इतर सर्व संस्था इ. मधील कोणतीही गुंतवणूक / अग्रिम इत्यादी.				२००%	
	एकूण (४)					
५	कर्ज व अग्रिम -					
	अ) मुदत ठेव तारण / एनएससी तारण / एल.आय.सी. तारण कर्ज—कर्ज थकीत नसल्यास त्या दिवशीची ठेवीदारास देय रक्कम हि त्याचेकडून येणे असलेल्या रकमेपेक्षा अधिक असल्यास किंवा थकीत असल्यास, थकीत कालावधी १२ महिन्यापेक्षा कमी असल्यास, यापैकी काहीही एक असल्यास				१००%	
	ब) मुदत ठेव तारण / एनएससी तारण / एल.आय.सी. तारण कर्ज कर्ज थकीत असल्यास त्या दिवशीची ठेवीदारास देय रक्कम ही त्याचेकडून येणे असलेल्या रकमेपेक्षा कमी असल्यास आणि थकीत असल्यास, थकीत कालावधी १२ महिन्यापेक्षा अधिक असल्यास, यापैकी काहीही एक असल्यास				१००%	
	क) वैयक्तिक जामीनकी विनातारणी कर्ज				१२५%	
	ड) कर्मचारी कर्ज				२०%	
	इ) एका व्यक्तीला रु.१० लाख किंवा त्यापेक्षा कमी मंजूर मर्यादा असणारी सोनेतारण कर्जे, अशा कर्जापैकी त्या दिवशीची त्याचे सोने तारणा पोटीची रक्कम हि त्याचेकडून येणे असलेल्या रकमेपेक्षा अधिक असल्यास किंवा थकीत असल्यास, थकीत कालावधी १२ महिन्यापेक्षा कमी असल्यास, यापैकी काहीही एक असल्यास				५०%	
	फ) एका व्यक्तीला रु.१० लाखापेक्षा जास्त मंजूर मर्यादा असणारी सोने तारण कर्जे, त्या दिवशीची त्याचे सोने तारणा पोटीची रक्कम हि त्याचेकडून येणे असलेल्या रकमेपेक्षा अधिक असल्यास किंवा थकीत असल्यास, थकीत कालावधी १२ महिन्यापेक्षा कमी असल्यास, यापैकी काहीही एक असल्यास				७५%	
	ग) कोणत्याही सोने तारण कर्ज प्रकरणी त्या दिवशीची त्याचे सोने तारणा पोटीची रक्कम हि त्याचेकडून येणे असलेल्या रकमेपेक्षा कमी असल्यास				१००%	

	किंवा थकीत असल्यास थकीत कालावधी १२ महिन्यापेक्षा अधिक असल्यास, यापैकी काहीही एक असल्यास					
	ह) एका व्यक्तीला रु.३० लाख पर्यंतची मंजूर मर्यादा असणारी निवासी गृहतारण कर्जे				५०%	
	घ) एका व्यक्तीला रु.३० लाखाचे वरील मंजूर मर्यादा असणारी सर्व निवासी गृह तारण कर्जे				१००%	
	न)पगारदार हमीपत्र कर्ज (म.स.सं.अ.कलम ४९ नुसार दिलेली कर्जे)				१००%	
	य) विद्यमान संचालक व त्याचे नातेवाईक यांना दिलेली असुरक्षित किंवा पुरेशे तारण न घेता दिलेली कर्जे अथवा अशा कर्जाला संचालक व त्यांचे नातेवाईक जामीन असलेली कर्जे				२००%	
	र) विद्यमान संचालक व त्यांचे नातेवाईक यांना नियमानुसार दिलेली कर्जे				१००%	
	ल) विद्यमान संचालक व त्यांचे नातेवाईक यांना उपविधीतील एकत्रित कर्जासाठी असणाऱ्या महत्तम मर्यादेचे उल्लंघन झाले असल्यास, सर्व येणे कर्ज रकमेसाठी				२००%	
	व) नियामक मंडळाने निर्धारित केलेल्या वैयक्तिक व समूह महत्तम मर्यादा उल्लंघन केलेल्या अशा सर्व उत्पादित व अनुत्पादित कर्ज खात्यांची रक्कम				२००%	
	श) इतर सर्व प्रकारची उर्वरित अल्प, मध्यम व दीर्घ मुदत तारणी कर्जे				१००%	
	एकूण (५)					
६	स्थावर मालमत्ता -					
	अ-१) संस्थेच्या कायदेशीररित्या नावावर व ताब्यात असणारी जमीन व इमारत				१००%	
	अ-२) संस्थेच्या कायदेशीररित्या नावावर व ताब्यात नसणारी जमीन व इमारत				२००%	
	ब) डेडस्टॉक / फर्निचर,संगणक, इलैक्ट्रिक साहित्य इत्यादी				१००%	
	क-१) कायदेशीररित्या संस्थेच्या नावावर व ताब्यात असणारी व निर्मितीनंतर सात वर्ष कालावधी शिल्लक असणारी नॉन बँकिंग असेट्स				१००%	

	क-२) कायदेशीररित्या संस्थेच्या नावावर व ताब्यात नसणारी व निर्मितीनंतर सात वर्ष कालावधी शिल्लक असणारी नॉनबँकिंग ॲसेट्स				२००%	
	क-३) निर्मितीनंतर सात वर्ष कालावधी संपलेली कोणतीही नॉनबँकिंग ॲसेट्स				२००%	
	एकूण - (६)					
७	इतर मालमत्ता -					
अ	गुंतवणूक वरील येणे व्याज					
	१) केंद्र व राज्य सरकारी कर्ज रोखे व्याज				००%	
	२) उत्पादित बँक गुंतवणूक व्याज				२०%	
	३) अनुत्पादित बँक गुंतवणूक व्याज उत्पन्नात घेतले असल्यास				१००%	
	एकूण - (७)					
८	उत्पादित कर्जावरील येणे व्याज -					
	अ) मुदत ठेव तारण/ एनएससी तारण / एलआयसी तारण / त्या दिवशीची ठेवीदारास देय रक्कम हि त्याचेकडून येणे असलेल्या रकमेपेक्षा अधिक असल्यास किंवा थकीत असल्यास, थकीत कालावधी १२ महिन्यापेक्षा कमी असल्यास, यापैकी काहीही एक असल्यास				००%	
	ब) मुदत ठेव तारण/ एनएससी तारण / एलआयसी तारण/ त्या दिवशीची ठेवीदारास देय रक्कम हि त्याचेकडून येणे असलेल्या रकमेपेक्षा कमी असल्यास किंवा थकीत असल्यास, थकीत कालावधी १२ महिन्यापेक्षा जादा असल्यास, यापैकी काहीही एक असल्यास				१००%	
	क) वैयक्तिक जामीनकी विनातारणी कर्ज				१२५%	
	ड) कर्मचारी कर्ज				२०%	
	इ) उर्वरित सर्व कर्जे				१००%	
	एकूण - (८)					
९	इतर येणे -					
क	१) भांडवली खर्च (जागा / इमारत खरेदी / बांधकाम) तसलमात / ॲडव्हान्स येणे, इतर येणे रक्कम, आगाऊ रक्कम ६ महिन्यापेक्षा कमी प्रलंबित असल्यास				१२५%	
	२) भांडवली खर्च (जागा / इमारत खरेदी / बांधकाम) तसलमात / ॲडव्हान्स येणे, इतर येणे रक्कम आगाऊ रक्कम ६ महिन्यापेक्षा जास्त प्रलंबित असल्यास				१५०%	

८	शिल्लक स्टेशनरी				१००%	
ई	टीडीएस, सुरक्षा ठेव, जीएसटी, आयकर येणे रकमा				१००%	
उ	शाखा जुळवणी निव्वळ येणे रक्कम				१००%	
	एकूण - (९)					
१०	दुबेरजी रकमा, एन.पी.ए. तरतूद, वसुलीसाठी स्वीकारलेले धनादेश (चेक्स) इत्यादी यामध्ये जोखीम शून्य आहे				००%	
११	संचित तोटा - (स्वनिधी मधून वजा होणार असल्याने केवळ जुळवणीसाठी रक्कम घेतली)				००%	
	एकूण - (१ ते ११)					

भांडवल निधीचे (स्वनिधी) जोखीम भारीत मालमत्ता / जिंदगीशी असलेले प्रमाण, भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) गणना करणेचे सूत्र -

$$\text{भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सीआरएआर)} = \frac{\text{भांडवल निधी (स्वनिधी)}}{\text{जोखीम भारीत मालमत्ता / जिंदगीचे निव्वळ मूल्य/ रक्कम}} \times १००$$

वरील प्रमाणे परिगणना करताना रकाना क्र.३ मध्ये नमुद करण्यात आलेली मालमत्ता / जिंदगीची एकुण रक्कम संस्थेच्या ताळेबंदातील एकुण मालमत्ता / जिंदगी बाजूशी जुळणे आवश्यक आहे. यामध्ये केवळ दुबेरजी नोंदी रकमा (Contra Entry) (उदा.थकव्याज, शाखा जुळवणी) वजा करणे आवश्यक आहे.

❖ उत्पादित बँकांमधील गुंतवणूक -

कोणत्याही बँकेतील गुंतवणूक उत्पादित असेल तर (एन.पी.ए. नसेल) त्या गुंतवणूकीच्या निव्वळ येणे पुस्तकी रक्कमेवर २० टक्के भारांकन राहिल.

❖ अडचणीत किंवा बंद असलेल्या बँकांमधील गुंतवणूक-

अडचणीत किंवा बंद असलेल्या बँकांमधील गुंतवणूकीबाबत या कार्यालयाचे दिनांक ०१/१०/२०२० रोजीच्या परिपत्रकान्वये सुचित केलेनुसार समान १० वार्षिक हप्त्यात तरतूद करणेत यावी. अशा अनुत्पादक बँक गुंतवणूकीबाबत परीपत्रकीय सूचनांनुसार चालू वर्षात ताळेबंदांमध्ये दर्शविलेल्या गुंतवणूकीच्या येणे पुस्तकी रक्कमेतून यापुर्वी केलेली तरतूद रक्कम वजा जाता, निव्वळ येणे पुस्तकी रक्कमेवर १०० टक्के जोखीम भारांकन राहिल.

❖ सरकारी कर्जरोखे गुंतवणूक-

मान्यता प्राप्त गुंतवणूक धोरणानुसार एच. टी. एम. (Held to Maturity - मुदत संपेपर्यंत राखून ठेवलेली) वर्गवारी व्यतिरिक्त कर्ज रोख्याची गुंतवणूक अन्य वर्गवारीत असल्यास सदरची गुंतवणूक कायमस्वरूपी उत्पादित असली तरी, चालू बाजारभाव विचारात घेऊन त्यावर गुंतवणूक घसारा तरतूद केली असल्यास, चालू वर्षात ताळेबंदांमध्ये दर्शविलेल्या सरकारी कर्जरोखे गुंतवणूकीच्या येणे पुस्तकी रक्कमेतून यापुर्वी केलेली तरतूद रक्कम वजा जाता, निव्वळ येणे पुस्तकी रक्कमेवर २.५ टक्के जोखीम भारांकन राहिल. संस्थेचे मान्यता प्राप्त गुंतवणूक धोरण नसल्यास संस्थेला एच. टी. एम. (Held to Maturity - मुदत संपेपर्यंत राखून ठेवलेली) वर्गवारीची सवलत घेता येणार नाही.

❖ इतर कोणत्याही पतसंस्थामधील उत्पादीत गुंतवणूक-

नागरी व ग्रामीण बिगरशेती सहकारी पतसंस्थांना इतर कोणत्याही प्रकारच्या पतसंस्थांमध्ये गुंतवणुक करण्यास परवानगी नाही. म्हणून राज्यातील नागरी व ग्रामीण बिगरशेती सहकारी पतसंस्थांना अशा गुंतवणुकीपासून परावृत्त करणेसाठी सदर गुंतवणूकीवर १५० टक्के जोखीम भारांकन ठेवण्यात आलेले आहे.

❖ अडचणीत किंवा बंद असलेल्या सहकारी पतसंस्थांमधील गुंतवणूक :-

अडचणीत किंवा बंद असलेल्या सहकारी पतसंस्थांमधील अशा अनुत्पादक गुंतवणूकीबाबत घसारा तरतूद केली असल्यास, चालू वर्षात ताळेबंदामध्ये दर्शविलेल्या गुंतवणुकीच्या येणे पुस्तकी रक्कमेतून यापुर्वी केलेली तरतूद रक्कम वजा जाता, निव्वळ येणे पुस्तकी रक्कमेवर २०० टक्के जोखीम भारांकन राहिल.

❖ कर्जे-

एका कर्जदाराची एका कर्ज प्रकारातील कर्जमर्यादा गृहीत धरताना शाखानिहाय स्वतंत्र कर्ज मंजूर मर्यादा विचारात न घेता, सर्व शाखांकडील एकत्रित मंजूर कर्ज मर्यादा विचारात घ्यावी.

एका कर्जदाराची एका कर्ज प्रकारातील एकत्रित मंजूर मर्यादा निर्धारित रकमेपेक्षा अधिक असल्यास त्याचे भागशः वर्गीकरण करून दोन स्वतंत्र जोखीम भारांकनामध्ये विभागणी करता येणार नाही.

❖ उदाहरणार्थ,

एखाद्या कर्जदारास रु.३० लाखापेक्षा अधिक गृहतारण कर्ज मंजूर केले असल्यास संपूर्ण कर्ज रकमेवर जोखीम भारांकन १०० टक्के राहिल. यामध्ये रु.३० लाखासाठी ५० टक्के जोखीम भारांकन व उर्वरीत रकमेसाठी १०० टक्के भारांकन असे भागशः वर्गीकरण करता येणार नाही.

❖ मुदतठेव तारण / एल.आय.सी. तारण / एन.एस.सी. तारण कर्जे-

यामध्ये संस्थेच्या मुदत ठेवीवरील, एल.आय.सी पॉलिसी व एन.एस.सी. प्रमाणपत्राचे तारणावर दिलेल्या कर्जाचा समावेश होईल.

❖ सोने तारण व गृह (होसिंग) तारण कर्जे-

यामध्ये एका व्यक्तीला रु.१० लाख किंवा त्यापेक्षा कमी कर्ज मंजूर मर्यादा असणारी सोने तारण कर्जे व रु.३० लाख किंवा त्यापेक्षा कमी कर्ज मंजूर असलेल्या गृह तारण कर्जांचा समावेश होईल. या वर्गीकरणामध्ये एका व्यक्तीला सोनेतारण अथवा गृहतारण या विशिष्ट कर्ज प्रकारामध्ये एकापेक्षा अधिक कर्जे दिली असल्यास, त्या सर्व कर्जांची एकत्रित मंजूर मर्यादा ही वरील निर्धारित रकमेपेक्षा जास्त असल्यास अशा कर्जांचा या वर्गीकरणामध्ये समावेश होणार नाही.

❖ उदाहरण-१

एका व्यक्तीला एका संस्थेमध्ये सर्व शाखांसाठी एकत्रित रु.१० लाखापेक्षा कमी सोनेतारण कर्जमर्यादा मंजूर केली असल्यास अशी कर्जे ५०% जोखीम भारांकन वर्गीकरणात येतील व जर अशी एकत्रित मंजूर रक्कम रु.१० लाखापेक्षा जास्त येत असल्यास अशी कर्जे त्या त्या निर्धारित जोखीम भारांकन वर्गीकरणात येतील.

उदाहरण-२

एका व्यक्तीला एका संस्थेमध्ये (सर्व शाखांसाठी एकत्रित) वेगवेगळ्या शाखांमध्ये रु.३० लाखापेक्षा कमी गृहतारण कर्जमर्यादा मंजूर केली असल्यास व त्याची एकत्रित मंजूर रक्कम रु.३० लाख किंवा त्यापेक्षा जास्त येत असल्यास अशी कोणतेही कर्ज या वर्गीकरणात येणार नाही. अशा कर्जांना अन्य कर्ज प्रकारानुसार निश्चित असलेले जोखीम भारांकन प्रमाण लागू राहिल.

❖ निवासी गृह बांधणी / गृह खरेदीसाठी तारण कर्ज -

सदर कर्ज गृहबांधणी / गृहखरेदीसाठी दिलेले असून, सदर कर्ज रकमेतून कर्जदाराचे निवासी गृह / घर / सदनिका अशा प्रकारच्या जिंदगीची नव्याने निर्मिती होणे आवश्यक आहे. या कर्जास मूळ तारण नव्याने निर्माण होणारी जिंदगी / मालमता असली पाहिजे. सदर व्याख्येत बसणारे दुसऱ्या संस्थेतील गृह कर्ज संस्थेने स्विकारल्यास (टेक ओव्हर) अशा कर्जाचाही समावेश यात होईल. या कर्जाच्या निर्धारित रकमेच्या जादा दिलेली कर्जे १०० टक्के जोखीम भारांकन वर्गवारीसाठी पात्र राहतील.

सदर कर्जामध्ये निवासी गृह / घर / सदनिका तारण घेऊन, सदर कर्जाचा वापर अन्य कारणासाठी अथवा विनियोगासाठी (उदा. व्यवसाय / शिक्षण इत्यादी) केल्यास, ही कर्जे निवासी गृहतारण कर्ज प्रकारात येणार नाहीत. तसेच अन्य काही तारण घेऊन घर बांधणी / घर खरेदी केली असेल तर अशी कर्जेदेखील या कर्जप्रकारात समाविष्ट होणार नाहीत. तसेच केवळ नुसत्या प्लॉट खरेदीची कर्जेही या प्रकारात येणार नसून, ती इतर कर्जात समाविष्ट होईल.

❖ कर्मचारी कर्जे -

सेवक वेतन करार / कर्ज धोरण / सेवानियम अंतर्गत जी कर्जे विद्यमान सेवक या कक्षेत मूळ कर्जदार म्हणून दिली आहेत, अशाच कर्जांचा समावेश सदर कर्ज प्रकारात होईल. मुदत ठेव व सोने तारण कर्जे सोडून सेवक वेतन करार / कर्ज धोरण / सेवानियम अंतर्गत नसणाऱ्या इतर सर्व कर्मचारी कर्जांचा समावेश या कर्ज प्रकारात होणार नाही.

(उदा. सेवक करारात सेवक वाहन तारण कर्ज समाविष्ट नसेल तर, सदर कर्जांचा समावेश कर्मचारी कर्ज प्रकारात होणार नाही. तसेच सेवक करार / सेवानियम अंतर्गत न येणारी जामीनकी कर्जे दिली असल्यास अशा कर्जांला १२५ टक्के जोखीम भारांकन प्रमाण लागू राहिल.)

माजी सेवकास दिलेले कोणत्याही प्रकारचे कर्ज यात येणार नसून, संबंधित कर्ज त्या त्या कर्ज प्रकाराच्या वर्गवारीत जाईल. अशा प्रकारच्या वर्गवारीत येणाऱ्या कर्जांला त्या त्या कर्ज प्रकाराला लागू असलेले जोखीम भारांकन प्रमाण लागू राहिल.

❖ जामीनकी/ विनातारणी कर्जे-

महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम, १९६० कलम ४९ नुसार कार्यपद्धती अवलंबून दिलेली कर्जे वगळून उर्वरित सर्व केवळ जामीनकी घेतलेली किंवा कोणतेही तारण न घेता दिलेल्या कर्जांचा यात समावेश होईल.

❖ हमी पत्रावरील कर्जे-

महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम, १९६० चे कलम ४९ मधील तरतुदीचे पालन करून दिलेली कर्जे व ज्या कर्जास कर्जदाराचे मालकाकडून कर्ज हप्ता संस्थेत परस्पर जमा होत आहे अशी कर्जे तारणी कर्जे समजली जाईल. मात्र हीच कर्जे एन. पी. ए. तरतुदीसाठी विनातारणी समजली जाईल.

महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम, १९६० चे कलम ४९ मधील तरतुदीचे पालन करून दिलेली कर्जे व ज्या कर्जास कर्जदाराचे मालकाकडून कर्ज हप्ता संस्थेत परस्पर जमा होत असल्यास अशी कर्जे विनातारणी व जामीनकी कर्जे म्हणून समजली जाईल.

❖ उर्वरित कर्जे-

विविध जोखीम भारांकन असलेली मुदत ठेवीवरील, एल.आय.सी. पॉलिसी व एन.एस.सी प्रमाणपत्राचे तारणावर / सोने तारण व गृह तारण कर्जे (हौसिंग लोन) / कर्मचारी कर्जे आणि जामीनकी / विनातारणी कर्जे सोडून इतर कर्जांचा समावेश उर्वरित कर्ज प्रकारात होईल.

यामध्ये विविध प्रकारच्या कर्जांसाठी त्या त्या कर्ज खात्याच्या ताळेबंद दिनांकाच्या स्थितीनुसार कर्ज एन.पी.ए. तरतूद केली जात असली तरी ताळेबंद पत्रकामध्ये सदरची कर्जे एकत्रित दाखविली जातात. चालू वर्षात ताळेबंदामध्ये दर्शविलेल्या कर्ज प्रकार निहाय येणे पुस्तकी रक्कमेतून कर्ज प्रकार निहाय यापुर्वी केलेली तरतूद रक्कम वजा जाता, कर्ज प्रकार निहाय निव्वळ येणे पुस्तकी रक्कमेवर लागू असलेले जोखीम भारांकन प्रमाण त्या त्या कर्ज प्रकाराला लागू राहिल.

उदाहरणार्थ -

- १) जामीनकी अथवा विनातारणी कर्ज असल्यास व त्यापोटी तरतूद केलेली रक्कम विनातारणी अथवा जामीनकी कर्ज येणे रकमेतून (पुस्तकी रक्कम) वजा करावी.
- २) घर तारण (हौसिंग) कर्ज असल्यास व त्यापोटी तरतूद केलेली रक्कम घर तारण (हौसिंग) कर्ज येणे रकमेतून (पुस्तकी रक्कम) वजा करावी.
- ३) जोखीम भारांकनासाठी असणाऱ्या कर्ज प्रकारनिहाय विगतवारीनुसार एनपीए तरतूदीची रक्कम वजा केल्यानंतर शिल्लक राहिलेली एन.पी.ए. तरतूद रक्कम उर्वरित कर्ज रकमेतून कमी करावी.

❖ गुंतवणुकीवरील येणे व्याज-

सरकारी कर्जरोखे गुंतवणुकीवरील येणे व्याजासाठी शून्य जोखीम भारांकन लागू आहे. तसेच उत्पादित बँक गुंतवणूक येणे व्याजासाठी २० टक्के व अनुत्पादित गुंतवणूक येणे व्याजासाठी १०० टक्के जोखीम भारांकन प्रमाण लागू राहिल.

❖ कर्जावरील वरील येणे व्याज-

संबंधित कर्ज प्रकारनिहाय लागू असलेल्या जोखीम भारांकन टक्केवारी प्रमाणानुसार कर्जनिहाय येणे व्याज रकमेस देखील सदर जोखीम भारांकन टक्केवारी प्रमाण लागू राहिल.

❖ अग्रिम रक्कम-

१८० दिवसापेक्षा आतील कालावधीचे कोणत्याही (अगदी भांडवली गुंतवणुकीसह) अग्रिम रक्कमेवर १२५ टक्के भारांकन प्रमाण लागू राहिल. त्या पुढील कालावधीसाठी असणाऱ्या येणे रकमेवर १५० टक्के भारांकन प्रमाण लागू राहिल.

❖ शाखा जुळवणी-

जिंदगीचे बाजूला निव्वळ रक्कम आल्यास जोखीम भारांकन १०० टक्के राहिल. मात्र सदर रक्कम भांडवल अथवा देणे बाजूला जमा बाकी असल्यास सदर रकमेवर जोखीम भारांकन लागू राहणार नाही.

❖ दुबेरजी नोंदी- (Contra Entry)

सदर रक्कमेमध्ये प्रत्यक्ष संस्था व्यवसायात हिशोबात न घेतलेली परंतु भविष्यात हिशोबात येईल अशी संभाव्य रक्कमेचा समावेश होत असल्याने अशा रकमेवर जोखीम भारांकन लागू राहणार नाही. अशा रकमेवर शून्य भारांकन राहिल.

उदा. एन.पी.ए. वरील येणे व्याज व व्याज निधी रक्कम, समान रकमेची दुबेरजी नोंद किंवा बिल्स पेएबल इत्यादी.

❖ **संचित तोटा :-**

संचित तोट्याची रक्कम स्वनिधीमधून वजा होणार असल्याने, संचित तोटा रकमेवर जोखीम भारांकन लागू राहणार नाही. अशा रकमेवर शून्य भारांकन राहिल.

❖ राज्यातील सर्व नागरी व ग्रामीण बिगर शेती सहकारी पतसंस्थांना भांडवल निधीचे (स्वनिधी) व जोखीम भारीत मालमत्ता/ जिदगीशी असणारे भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) सन २०२३-२४ या आर्थिक वर्षापासून लागू राहिल. सर्व नागरी व ग्रामीण बिगर शेती सहकारी पतसंस्थांना भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) किमान ९ टक्के लागू करण्यात आले आहे. यापुढेही भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) किमान ९ टक्के लागू राहिल.

❖ **राज्यातील पगारदार / सेवकांच्या सहकारी पतसंस्थांना सदरच्या तरतुदी लागू राहणार नाहीत.**

उपरोक्त सर्व सुचनांचे पालन करूनच यापुढे राज्यातील सर्व नागरी व ग्रामीण बिगर शेती सहकारी पतसंस्थांना भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) निर्धारित करण्याबाबत सर्व संबंधितांनी आवश्यक कार्यवाही करावी.

भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सीआरएआर) जोखीम भारांकन निर्धारण तक्ता : संस्थेच्या वैधानिक लेखापरिक्षकाने उपरोक्त नमूद परिपत्रकामधील निकषाप्रमाणे तपासून त्यांचे स्वाक्षरीसह सदरहू तक्ता संस्थेच्या लेखापरिक्षण अहवालामध्ये समाविष्ट करण्याची दक्षता घ्यावी.

सदर सुचनांचे उल्लंघन करणाऱ्या संबंधित नागरी व ग्रामीण बिगर शेती सहकारी पतसंस्था व संबंधित वैधानिक लेखापरीक्षक हे महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम, १९६० व महाराष्ट्र सहकारी संस्था नियम, १९६१ मधील तरतुदीनुसार उचित कारवाईस पात्र राहतील, याची नोंद घ्यावी. सर्व जिल्हा उपनिबंधक, सहकारी संस्था व जिल्हा विशेष लेखापरीक्षक वर्ग-१, सहकारी संस्था यांनी सदरच्या सुचना आपले कार्यक्षेत्रातील सर्व नागरी व ग्रामीण बिगर शेती सहकारी पतसंस्था व नामतालिकेवरील सर्व लेखापरीक्षकांच्या निर्देशनास आणून देण्याची कार्यवाही करावी.

(अनिल कर्वडे)

अध्यक्ष

पतसंस्था नियामक मंडळ
तथा सहकार आयुक्त व निबंधक,
सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

प्रति,

१. विभागीय सहनिबंधक, सहकारी संस्था, (सर्व).
२. विभागीय सहनिबंधक, सहकारी संस्था, (लेखापरीक्षण), (सर्व).
३. जिल्हा उपनिबंधक, सहकारी संस्था, (सर्व).
४. जिल्हा विशेष लेखापरीक्षक, सहकारी संस्था, (सर्व).
५. तालूका/ वॉर्ड उपनिबंधक/ सहायक निबंधक, सहकारी संस्था, (सर्व)
६. दि इन्स्टीटयुट ऑफ चार्टर्ड अकॉंटंटस ऑफ इंडिया, WIRC, बि.के.सी., बांद्रा, मुंबई-४०००५१.
७. दि इन्स्टीटयुट ऑफ कॉस्ट अँड वर्क्स अकॉंटंटस ऑफ इंडिया, जन्मभूमी मार्ग, फोर्ट, मुंबई.

८. अध्यक्ष/सचिव, ऑडीटर्स कौन्सिल अॅन्ड वेलफेअर असो., पुणे
(प्रमाणित लेखापरीक्षकांची राज्यस्तरीय संघटना)
९. अध्यक्ष/सचिव, महाराष्ट्र राज्य को-ऑप. ऑडीटर्स महासंघ, पुणे
(प्रमाणित लेखापरीक्षकांची राज्यस्तरीय संघटना)
१०. प्रमाणित लेखापरीक्षकांच्या जिल्हास्तरीय संघटना (सर्व)
११. अध्यक्ष /मुख्य कार्यकारी अधिकारी,..... (सर्व पतसंस्था फेडरेशन) (राज्य/विभाग/
जिल्हा/ तालुके)
१२. अध्यक्ष /मुख्य कार्यकारी अधिकारी/व्यवस्थापक /सचिव ,..... नागरी/ग्रामीण बिगर
शेतकी सहकारी पतसंस्था मर्या.तालुकाजिल्हा

प्रत, माहितीस्तव-

- १) अपर आयुक्त व विशेष निबंधक, सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- २) अपर निबंधक (वसुली व नियोजन), सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- ३) अपर निबंधक (प्रशासन), सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- ४) अपर निबंधक (तपासणी व निवडणुका), सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- ५) अपर निबंधक (लेखापरीक्षण), सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- ६) कार्यासन अधिकारी, सहकार आयुक्तालय, पुणे (सर्व).
- ७) मा. सहकार आयुक्त यांचे खाजगी सचिव.
- ८) कार्यासन अधिकारी, माहिती व तंत्रज्ञान शाखा, मुख्यालय, पुणे (कार्यालय संकेतस्थळावर
प्रसिध्दीस्तव)
- ९) निवड नस्ती.

प्रत -माहितीस्तव सविनय सादर,

मा.अपर मुख्य सचिव (सहकार व पणन), सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय,
मुंबई.